

VARGYAS GÁBOR

ÉS A MEGAFON MEGSZÓLAL...
NEM MENEKÜLHETSZ!
SZEMÉLYES JEGYZETEK
TEREPMUNKÁMRÓL (2007)¹

Mottó

„Aztán a beszélgetés legérdekesebb részénél váratlanul megszólal magyar mobilom, amit kinyitottam még korábban, hogy [Nagy] „Zooli”-val beszéljek. Sárkány Misi, Kovásznáról, ahol Pozsony Ferivel van. Hát mit mondjak, nagyon jól esett, meghattott ez a kedves figyelmesség! Jó volt hallani a hangjukat!” (*Vietnami naplójegyzet, 2007. augusztus 18. szombat*)

„On n'est jamais si heureux ni si malheureux qu'on s' imagine”
[‘Az ember sohasem annyira boldog, és nem is olyan boldogtalan, mint képzelet.’] (La Rochefoucauld)

Idézve a „posztmodern antropológusról” szóló közismert anekdotát, „Ennyi elég is Rólad – most már beszéljünk rólam!”, az *Emotions in the Field* című tanulmánykötet egyik szerzője, Ghassan Hage leszögezi: „Nyilvánvaló, hogy az a mód, ahogy az antropológia tudománya önnön társadalmi-történeti lehetőségességeinek, gyöngéinek és erősségeinek a vizsgálata felé fordult, fontos, szemfelnýtító törekvés. De, mint ahogy már sokan megjegyezték, a reflexív fordulat létrehozta önmaga problémáit is. Különösen akkor, amikor a reflexivitás inkább helyettesíti, mintsem kiegészíti azt, ami tudományágunk fő teljesítménye: a másság komoly megismerésének képességét és vágyát” (Hage 2010: 132). Jóllehet annak veszélye, hogy terepmunka élményeinkről szólva „a 'mátság' vizsgálata helyett önma-

1 Írásom első változatát Komáromi Tünde, Landgraf Ildikó, Mészáros Csaba, Nagy Zoltán és Sárkány Mihály voltak szívesek elolvasni és megjegyzésekkel ellátni. Kritikai észrevételeikből, amelyeket ez úton is hálásan köszönök, sokat tanultam és hasznosítottam. A tanulmányban kifejtett véleményekért, esetleges tévedésekért, hibákért azonban a felelősség egyedül engem terhel.

gunkat tesszük vizsgálat tárgyává” (Hage 2010: 133) ténylegesen valós, ma mégis egyre nagyobb egyetértés látszik lenni abban, hogy „a terepmunka során rendszeresen felmerülő bizonyos érzelmek, reakciók és élmények – amennyiben ugyanazzal az intellektuális szigorral vizsgáljuk őket, mint amit empirikus munkánk megkövetel – inkább segítenek mintsem akadályoznak bennünket abban, hogy megértsük az általunk hivatásszerűen tanulmányozott életvilágokat [...] Az emócióknak is lehet episztemológiai értékük” (Davies in Davies–Spencer eds. 2010: 1–2).

Az alábbiakban a fentiek szellemében Pozsony Ferenc tiszteletére arra fogok kísérletet tenni, hogy napló-formában meghagyott szubjektív élményeimet/érzelmeimet a nyilvánosság elé tárva – szándékaim szerint kiegészítő, nem pedig behelyettesítő módon – az általam tanulmányozott vietnami/brú világ megértéséhez/megértetéséhez próbáljak hozzájárulni. Pozsony Ferenc egyike a legtöbbet gyűjtő magyar néprajzosoknak, aki emellett talán a leghatékonyabb gyűjtésszervező is: az általa megtervezett, irányított és menedzselte 2000–2007-es *Jelenkutatás a moldvai csángó falvakban* című projekt sokunk számára tette lehetővé, hogy egy addig nehezen elérhető terepen rövidebb-hosszabb terepmunkát végezzünk² – s ez természetes módon vetette fel céljaink, gyűjtőmódszeink és technikáink, sőt személyiségünk különbözőségének, illetve mindezen tényezők írásainkra tett hatásának a kérdését. Az ezekről (is) folytatott beszélgetéseinkre és közös élményeinkre emlékezve döntöttem úgy, hogy írásomat – immár negyedszázados csendet törve meg – egy saját vietnami terepmunkámról szóló kérdésnek szenteltem.

Az alábbiak megértéséhez néhány dolgot előre kell bocsájtanom. Első vietnami terepmunkámat 1985–1989 között, tíz évvel a vietnami polgárháború vége és az azt követő országegyesítés után (1975) végeztem Közép-Vietnamban, az egykori Észak- és Dél-Vietnamban elválasztó 17. szélességi fok, a demilitarizált zóna mentén, a laoszi határ közelében (Quảng Trị tartomány [*tỉnh*], Hướng Hóa/Khe Sanh körzet/kerület [*huyện*], Hướng Linh járás/„rurális község” [*xã*], Cóc és Đông Cho falvak). A négy év alatt összesen 18 hónapot (1987–88-ban egyfolytában 10 hónapot) töltöttem egy hegyi törzs („nemzeti kisebbség”), a brúk között, ami a közismert történelmi és geopolitikai viszonyok miatt (közel fél évszázadig tartó polgárháború, kommunista ideológiai-politikai rendszer, szocialista tervezdélkodás, rendkívüli infláció, szegénység, a külföldiekkel való érintkezés szinte teljes tilalma, az ország általános zártsága) akkor is – sőt valójában azóta is – egyedülálló eredménynek számít(ott), nemzetközi szinten is: faluban – különösen a „zárt” zónákban élő hegyvidéki „törzsek” között – élni és néprajzi terepmunkát végezni külföldiek számára lehetetlen volt. Ám „baráti” sőt „szocialista” országból, akadémiai együttműködésben érkező kutatóként – nem minden nehézség nélkül, viszonylag hosszabb idő és „diplomácia” után – sikerült mégis minden korláton túljutnom, és egy gyakorlatilag teljesen „hagyományos”, zárt, önellátó törzsi társadalomban élnem és kutatnom.³

Második hosszú időtartamú terepmunkámra (6 hónap) hozzávetőleg két évtizeddel később, 2007-ben, első terepmunkám helyszínétől légvonalban mintegy 500, közúton kb. 800 kilométerre, a „Központi Fennsík” (Đăc Lắc tartomány [*tỉnh*], Krông Pác körzet/kerület [*huyện* = /district], Ea Hiu járás/„rurális község” [*xã*]), egy a háborúban áttelepített

2 A magam kutatására 2003. április 18–27. illetve ugyanezen év július 10–20. között került sor, részben Pozsony Ferenc illetve Jakab Albert Zsolt társaságában. Eredményéhez ld. Vargyas 2006 és 2008b.

3 Minderről bővebben ld. Vargyas 2008a: 7–12.

brú közösségben, nemzetközi projekt keretében került sor.⁴ Vizsgálatom célja itt nemcsak a szokásos „re-study”, a nagyjából negyed évszázad alatt bekövetkezett változások felmérése volt, hanem kiegészült azzal a szemponttal, hogy egy eredeti lakóhelyétől mesterségesen elszakított, idegen – mára leginkább vietnami – környezetbe került népeiséget kívántam vizsgálni, amely kétszeresen is stigmatizáltak számít(ott): „együttműködött” egykor az amerikai csapatokkal, illetve döntő többségében áttért a protestáns vallásra.⁵

Az 1980-as évek végéhez képest 2007-re Vietnam a „peresztrojkának” (*đổi mới* = „újít[ás]/megújít[ás]”)⁶ köszönhetően politikai és gazdasági szempontból óriási változásokon ment keresztül: az ország politikailag nyitott(abb)á, a tudományos kutatás szabad(abb)á vált, az egykor „a kőkorszakba visszabombázott” gazdaság évi 7–10%-os gazdasági növekedést produkált, a szegénység a felére csökkent. A helyzet pikantériáját ugyanakkor az adta, hogy terepmunkám előtt néhány évvel, 2001-ben a Központi Fennsíknak épp azon a részén, ahol az áttelepített brúk is laknak, etnikai zavargások törtek ki,⁷ amelyek következtében a területet gyakorlatilag teljesen lezárták, s az a kutatás számára – ha egyáltalán valaha is hozzáférhető volt – újfent hozzáférhetetlenné vált. Ilyen körülmények között már az is komoly eredménynek számít(ott), hogy a területre beengedtek, s ott hosszabb idejű tartózkodást engedélyeztek a számomra.

Mindez terepmunkámra természetesen rányomta a bélyegét: a politikai helyzet általános olvadása ellenére is 2007-ben sokkal keményebb belbiztonsági ellenőrzés alatt álltam, mint a politikailag lényegesen merevebb 1980-as években: személyes „titkosrendőrm” volt, aki nélkül egy lépést sem tehettem a faluban, lakóhelyemet elhagynom sem volt szabad „kíséret” nélkül, ami az emberekkel való beszélgetést, „interjút”, sőt kezdetben még a résztvevő terepmunkát is gyakorlatilag lehetetlenné tette. Ennek következté-

4 1972-ben, az észak-vietnami csapatok dél felé való előre törésével párhuzamosan a dél-vietnami kormányzat léghídon 2580 – többnyire velük és az amerikaiakkal együttműködő – brút menekített ki Quang Tri-ből Darlac-ba abban a reményben, hogy a hadi helyzet fordultával idővel majd visszaköltözhetnek eredeti lakóhelyükre. Ezeket a brúkat egy más nyelvű és más kultúrájú hegyi nemzetiség, a rhadék területén, Phuoc An (ma: Krông Pác) járásban, Buon Jat (ma: Ea Hiu) faluban telepítették le, ahol ma is élnek. Az áttelepítés történetéhez lásd Nguyen Trac Di é. n.; Hickey 1982b: 231–234, 2002: 314–316.

Terepmunkámra (2007. március 15. – szeptember 17.) a hallei Max-Planck-Institut für ethnologische Forschung/ Max Planck Institute for Social Anthropology vietnami projektjéhez (*Social Support and Kinship in China and Vietnam*) kapcsolódóan került sor. Ez úton is szeretném kifejezni köszönetemet az intézet igazgatójának, Chris Hannak, hogy külső munkatársként a projektben részt vehettem és az Intézet finanszírozásában terepmunkát végezhettem.

5 Noha az Alkotmány 1946-tól kezdve garantálja a vallásszabadságot, amit az 1992-es Alkotmány 70. cikkelye újfent megerősít, a gyakorlatban a protestánsok vallásjogai egész 2001 áprilisáig tiltva voltak; csak fokozatos liberalizáció után kezdtek meg újra – erősen ellenőrzött körülmények között – működésüket.

6 Az 1986-ban, a Kommunista Párt VI. Nemzeti Kongresszusán megindított, de igazából az 1990-es évek közepétől eredményt hozó gazdasági és politikai nyitás célja az volt, hogy elősegítse a központosított gazdaságból a piacorientált gazdaságba való átmenetet: szabadpiaci elemeket tartalmazó központi kormányzáson alapult, bátorította a magánszektor és a külföldi befektetések létrejöttét. Az 1990-es évek végére a mezőgazdasági és kereskedelmi reformok eredményeképp több mint 30000 magáncég működött Vietnamban, s az évi gazdasági növekedés meghaladta a 7%-ot. (Lásd a Wikipedia „Economy of Vietnam” szócikkét. Elérhetőség: http://en.wikipedia.org/wiki/Economy_of_Vietnam. Letöltés dátuma: 2015. január 29.)

7 Többek között épp a *đổi mới*-nek köszönhető politikai-gazdasági változások következtében, amelynek következményeképp felerősödött a vietnamiak áttelepülése az addig hegyi nemzetiségek („törzsek”) lakta hegyvidéki területekre, ami együtt járt a hagyományos közösségi földtulajdon *részleges* elvesztésével (Ld. pl. Salemink 2003).

ben kutatásomat kényszerűen bizonyos dolgokra korlátoztam – mindenekelőtt a modernkori vietnami hatások, az állami nemzeti és fejlesztéspolitika helyi lecsapódásának a vizsgálatára illetve két évtizeddel korábbi magnógyűjtéseim lejegyzésére.

Az alábbiakban most mégsem evvel a korántsem elhanyagolható körülménnyel – a kutatás szabadságával – szeretnék foglalkozni, hanem a terepmunka számos összetevőjéből mindössze egyetlen, látszólag banális, lényegtelen körülményt fogok kiemelni: a zaj kérdését.

Soha nem képzeltem volna: az egykor csendes, álmos, majdhogynem unalmasan nyugodt Vietnam mára lüktető, hektikus, döbbenetesen zajos, szinte kibírhatatlanul túlnépesedett országgá vált. Az 1980-as években 1 millió körüli lakosú Hanoi, ahol egykor gyalog vagy (fék nélküli) kölcsönbiciklivel közlekedtem, s az egyedüli autó a külföldi „specialisták” számára fenntartott állami fekete Volga volt, 2007-re 4–6 millió lakosú metropolisszá vált,⁸ ahol közel ugyanannyi motorbicikli van, mint ember,⁹ s akkor még nem beszéltünk az ugyancsak exponenciális számban növekvő autókról! A Vietnamban általános szokásnak megfelelően mindezek a gépjárművek szinte megállás nélkül dudálnak, ami fülsüketítő zajt okoz, s illetéknéppen kontraproduktív hatással jár; gyalogost szinte nem is látni, mert akárcsak Kínában, úgy Vietnamban is gyalog csak a nagyon szegény emberek járnak. Ehhez járul, hogy a tömegközlekedés alulfejlett, a közlekedési kultúra alacsony, a balesetek mindennaposak, a cserbenhagyás általánosan bevett szokás, a környezet (zaj- és lég-) szennyezés ijesztő mértékű.

A gépjárművek mellett számtalan egyéb zajforrást lehetne számba venni a gyakran éjjel sem szünetelő építkezések légkalapácsaitól kezdve a nyilvános helyeken mindenütt bömbölő zenei TV-csatornáig, zenegépekig bezárólag. Közöttük különösen egy volt – intellektuálisan és emocionálisan egyaránt – elviselhetetlen a számomra: a városban és falun, napsütésben és esőben, hidegben és melegben, reggel-délben-este szünet nélkül sok ezer decibellel üvöltő hangszórók zajszennyezése – amely kísérteties módon idézte fel számomra a világháborús illetve az 1950-es évek (csak filmekből ismert) hangulatát, s ily módon – meglehet szubjektív módon – kezdettől fogva egy parancsuralmi politikai rendszert szimbolizált, testesített meg a számomra. A kérdésre írásom végén visszatérek még.

*Átlapozva naplóbejegyzéseimet*¹⁰ meglepetéssel konstatació, hogy 2007-es terepmunkám kezdetétől ez volt az egyik legzavaróbb momentum számomra, amivel nem

8 A 2009-es népszámlálás alapján Hanoi régió becsült lakossága 6451909 fő volt, ami 1979 fő/km² népsűrűséget jelent. A szűk értelemben vett város lakossága meghaladta a 2,6 milliót.

9 A Környezeti és Természeti Erőforrások – Közlekedési Minisztérium egy szakértője által 2009-ben kiadott jelentés szerint 1996–2005 között a motorbicikli száma évente 15%-kal nőtt; Ho Chi Minh városban a háztartások 98%-nak volt motorbiciklije, Hanoi-ban a tömegközlekedés 87%-a motoron történt; 2006-ban az ország 84 millió lakosára 19 millió motorbicikli esett, s Hanoi-ban 62, Ho Chi Minh városban 92 olyan pont volt, ahol csúcspörgalmi időben rendszeres dugók keletkeztek. (Ld: <http://www.uncrd.or.jp/content/documents/4EST-B1G304.pdf> Letöltés dátuma: 2015. január 29.) Ilyen dugóba Hanoi-ban magam is többször keveredtem: egy alkalommal közel 25 percig álltam motorommal a 40 Celsius fok körüli hőmérsékletben, sisakban, berregő, túráztatott motorok mellett; nagyjából 10 perc után állította le a tömeg a motorokat, akkor, amikor már többen rosszul lettek a levegőszennyeződéstől.

10 Az 1980-as években áram híján éjjel, a parázsló tűzhely vagy elemlámpa fényénél, kézzel írtam naplót – ezért akkori feljegyzéseim meglehetősen szűkszavúak, csak a lényegre szorítkoznak. 2007-es terepmunkám során Ea Hiuban viszont már (korlátok között, de) volt áram, sőt szék és asztal is, következésképp számítógéppel (lappal) dolgoztam. A lehetőséget tudatosan kihasználva részletes naplót vezettem, amelybe naponta akár többször is beírtam mindent: nemcsak a gyűjtéseket és mindazt, ami velem történt, hanem az elhangzott beszélgetéseket, sokszor szó szerint idézve azokat; terepmunka körülményeimet, meg-megújuló próbálkozásainkat

szűnő harcot vívtam hazatértemig – de, mint tesztek is rá utalást, ugyanilyen emlékeim vannak már az 1980-as évekből is! Nem sokkal megérkezésem után, még Hanoi-ban jegyeztem le például a naplómba:

„Éjjel aztán alig bírok aludni, mert a szomszédunkban építkezés folyik éjjel is, dübörögnek, csörögnek, verik a vasakat, rémes. Hajnal 2-kor még egyszer bekapcsolom [kínomban] a TV-t, aztán valamikor elkábulok, de persze kelni alig bírok. Erről jut eszembe, a reggeli rádiózene. Mintha 1986-87-ben Khe Sanh-ban¹¹ lennék! Az istenverte hangosbeszélő reggel 7 – ½ 8 körül megkezdí az üvöltést, és rosszabbnál rosszabb katonai zenék mellett propagandaszöveget fröcsköl mindenkire. MT¹² mondja, hogy minden negyednek Hanoi-ban (és nyolc van belőle!) saját rádiója van és hangosbeszélőn bömböltetik mindenütt. Itt éppen alattunk, mellettünk van egy, bele lehet őrlüni! [...]¹³ agresszív és dühös leszek tőle. [...] ez a legrosszabb lehetséges környezetszennyezés. Ehhez képest a kosz, vagy a levegő büdössége (ami a sok motor miatt már-már elviselhetetlen) semmi-ség. Fáraszt is az egész – de valahogy mégis lenyűgöz és szeretem.” (*Naplóbejegyzés 2007. március 22., Hanoi*)

A helyzet tragikomikumát érzékelteti, hogy amikor legkedvesebb hanoi barátainknak a hangszóróra panaszkodtam, az alábbi történettel „vigasztaltak”: „szomszédjuk (egy „sérült” veterán) minden reggel nyitott ablak mellett karaokézik bömbölve... és évek óta ugyanazt a két számot éneklí! Panaszkodtak, de azzal válaszolt, hogy ő sérült, nem tud reggeli tornázni, neki ez a reggeli torna!” (*Naplóbejegyzés 2007. április 1., Hanoi*)

Nem véletlenül írtam családomnak egy levelemben összefoglalóan: „Vietnam minden, csak nem csendes, 80 millió hangya nyüzsög mindenütt, és borzasztó a zaj, a dudálás, a kiabálás, egyáltalán a túlnépesedés. Kezdem gyűlölni az embereket! [...] két dologról álmodom: vízről és természetről (= csend), illetve sok-sok komolyzenéről”. (*E-mail levél családomhoz, 2007. július 16.*)

Ám ha valaki azt gondolná, hogy „jó, jó, ez a nagyváros”, de a „terepen” bizonyára minden másképp van: a faluban „bukolikus”, az erdőben „templomi” csend uralkodik, s az egyedüli zaj a szél susogása a pálmafák levelei közt, vagy a robajló vízesés moraja a távolból – téved. Bár így lett volna! Legnagyobb elképedésemre, és szemben mindazzal, amit 1985–1989-es terepmunkám alatt megtapasztaltam, ahol út, bolt, áram, pénz, orvos nélkül, egy napi járóföldre bármiféle modernkori civilizációs vívmánytól, tőkéltes elzártágban – és csendben! – éltem 10 hónapig az erdőben egy faluban, a civilizáció áldása, az áram „mérgezett ajándéknak” bizonyult: soha nem képzelt/tapasztalt zajfüggőnyt húzott fel körém. Mindazt, amit előző naplójegyzetemben a várossal kapcsolatban felpanaszoltam, *fokozottan* leltem viszont a „terepen”, ahol a falu központjában, közvetlenül a járásközpont és a pártiroda épülete (1–2. kép), illetve másik oldalról a többemeletes iskola mellett, hullámbádog tetővel ellátott egykori hangár- (sőt: mozi)épületben (3. kép), egy oszlopra szerelt hangszóró árnyékában laktunk vietnami kollégámmal, asszisztensemmel. E hangárépület

a körülmények javítására, a korlátok tágitására; továbbá napi eredményeimet, problémáimat, kételeyeimet, érzelmeimet, sőt indulataimait is. Ez tette lehetővé számomra, hogy a megfelelő részeket kigyűjtve ezt a cikket megírjam.

- 11 Khe Sanh = Hường Hóá, vietnami kisváros, az azonos nevű körzet központja a 9. számú országút mentén, a laoszi határ közelében, amelynek közelében az 1980-as években terepmunkámat végeztem.
- 12 Itt és a következőkben személyiségvédelmi okok miatt a szereplőket álnévvel, monogrammal jelölöm.
- 13 Az itt idézett napló részletekben a kihagyásokat szögletes zárójelben három ponttal [...] jelzem. Ahol a három pont szögletes zárójel *nélkül* szerepel, ott eredeti kipontozásról van szó.

mellett állt házigazdánk több háza/épülete: az egykori áttelepítés utolsó emlékeként egy „hegyvidéki”¹⁴ stílusú cölöpház (4. kép), amelyben feleségével lakott; egy vietnami stílusú, kőből épített modern konyhaépület, hatalmas ciszternával és „folyó” vízzel (!) (5. kép); kissé távolabb egy vietnami stílusú földszintes betonház, ahol két lánya és édesanyja lakott (6. kép); továbbá a kávéskertben lévő halastó mellett egy fából eszkábált, cölöpökön álló „tároló/vikendház” (7. kép). A hangár odaérkeztünk előtt „szalonként” funkcionált, ahol a szomszéd pártiroda időnként kicsinek bizonyuló helyiségei helyett gyűléseket, s az avval együtt járó örökös partikat rendezték. A helyzetet bonyolította, hogy házigazdánk ottlétünk idején kezdte meg új, nagy, vietnami stílusú lakóházának építtetését, ami szünet nélküli zajt, felfordulást, szemetet és embertömeget jelentett – illetve nem mellesleg a magánélet teljes hiányát (8–9. kép). Így a közösségi és politikai élet központjában, a belbiztonsági szervek által jól szemmel tartható helyen lakva, szigorú ideológiai-politikai korlátok, állandó ellenőrzés közepette, szabad mozgásban/mozgásunkban korlátozva, zaj- és légszennyezéssel fertőzve vívtam/vívtuk napi harcainkat/harcainkat az ideálisnak csöppet sem mondható körülményekkel a kutatás sikere érdekében.

A következőkben ennek részleteit fogom felidézni naplóbejegyzéseim tükrében, mindekenélőtt a hangszóróra és az avval együttjáró zajszennyezésre koncentrálva – bepillantást engedve egyben a terepmunkával együtt járó mindennapi kínódások világába, a magánélet szinte teljes hiányába, a másoktól – a hatalomtól – való függéssel együtt járó kiszolgáltatottságba.

Kezdjük egy naplójegyzettel, ami a „terepmunka” napi rutinjába enged bepillantást! „Hulla fáradt vagyok megint, itt nem lehet aludni, magadnak lenni. Senki nincs tekintettel senkire és semmire. A reggel, itt az ideje ezt is rögzíteni, úgy kezdődik, hogy 5-kor felsír a hangszóró. Röviddel rá felkel a család, elkezdik seperni az udvart. Csörögnek, zörögnek, beszélgetnek. Legkésőbb 6-kor „csendben” bejön valamelyikük, és kiviszi elmosogatni az egyébként többnyire tiszta (mert este én mindig elmosom, ami marad, hogy a hangyák ne gyűljenek rá) poharakat, evőeszközöket. (10. kép) A bedagadt ajtó reccsenve nyílik, a fémcszközök csörögnek, a víz csobog... Mire újra elaludnál, fordított irányban megismétlődik az egész. Most behozzák a tiszta edényeket – azért zajonganak. Kb. 15 perc múlva, mire ismét elaludnál, újból bejönnek. Behozzák a közben felforrat ivóvizet, kávénak, teának. Eddigre már legalább egyszer felbög a motorbicikli is, SL megy el, K-ék érkeznek meg, az anyjától elválni nem akaró, s ezért hangosan hisztiző S-el. Ekkorra már nem bírod tovább, és bedagadt szemekkel, morcosan felkelsz. Háromnál többször, az egyre fokozódó zajban nem lehet elaludni, meg nincs is értelme. Legkésőbb 7.30 körül hozzák, újabb forduló zörgéssel, a reggelit: legtöbbször ragacsos rizst földimogyoróval, és *nuóc má-m*-mal.¹⁵ Ekkorra, ha még nem keltél volna fel, már késő is: nincs hol átöltözni, mert járnak-kelnek az emberek, vége a „magánéletnek” a szunyogháló alatt. Ha iskolaidő lenne, eddigre már a WC-re sem lehetne menni, mert az első gyermekek megérkeznek az iskolába, aminek a WC-jét használjuk, és persze kíváncsiak rá, hogy a nagy fehér ember hogyan tojik. H-val a múltkor épp azon derültünk, hogy elmenetelünk napját kiválóan időzítettük: ez az iskolanyitás napja, amire már napok óta dobbal, zászlófelvonással, csatazajjal készülnek. Amikorra leshetnének engem – már kereket is oldottunk! (11. kép)

14 Szándékosan használom a „hegyvidéki” kifejezést, ugyanis az épület se nem rhadé, se nem brú típusú, mindazonáltal éles ellentétben a földre épített vietnami házakkal, cölöpökre épült faház.

15 Sós, erjesztett hallé, a vietnami konyha „szója léje”, nemzeti szimbóluma.

Tehát valamikor 7 körül megadod magad a sorsnak és felkóvályogsz. Aztán egész nap mint a holdkóros teszed a dolgod. Jön az ebéidő utáni csendes pihenő. Erre nagyon rászoktam az utóbbi időben. Vietnamibb lettem a vietnamiaknál. Ahogy vége az ebédnek, úgy lemegy a melegben, meg a kialvatlanságtól, a vérnyomásom, hogy dőlök is el. Csakhogy az alvás több okból is lehetetlen. 1) Egyrészt sok a légy, mindig rád szállnak, akármit csinálsz. Halálra csiklandoznak, kínoznak. 2) Másodszor olyan meleg van, hogy megfulladsz. Emiatt nem érdemes a szünyogháló sem kifizetni a legyek ellen. 3) Harmadszor, valakinek mindig dolgozhatnakja, zajonghatnakja van a konyha előtt, a vízcsap előtt. Ma, mire leküzdöttem volna az első két akadályt, épp AS-nek jutott eszébe hangos csörgéssel biciklit mosnia csendes pihenő alatt. (12. kép) ¾ óra küszködés után szinte egyszerre keltünk ki az ágyból H-val, elnéző mosollyal, de holtfáradtan. [...] aztán nekilátunk dolgozni.” (Naplóbejegyzés, 2007. augusztus 31., Ea Hiu) Mindezek után rendszerint éjjelig, éjjel 1-ig dolgoztam/dolgoztunk a számítógép mellett: a limitált számú „interjúra” vagy egyéb „gyűjtésre” rendszerint délelőtt került sor, a reggeli és az ebéd közti néhány órában – teszem hozzá most, utólag, néhány év távlatából.

Ami mármost a hangosabb zajforrásokat illeti, „Ilyen zajszennyezésben még életemben nem volt részem: reggel 5-től az istenverte hangosbeszélő sugároz katonai zenét meg híreket; mivel házigazdánk építkezik [...], itt minden reggel 5-6 munkás zsbong, kalapál, meg falaz, talicskázik, és közben persze bömbölteti a [...] rádióját! Mellettük, az ablakunk előtt egy asztalos dolgozik 3 hete, minden nap 8-10 órában körfűrész, gyalugép, falcoló-marógép hangja váj bele a zsigereimbe. (13-14. kép) De ő is hallgat zenét, mert nem tud zaj nélkül meglenni, pedig abból már van elég. Ehhez járul még, hogy amikor ők elmennek – de még amíg itt vannak, addig is – a házbeli gyerekek hangosan bömböltetik a TV-t is, még akkor is, amikor kimennek innen. (15. kép) Házigazdánk ehhez párosítja a rádióját, amit tőlünk kapott ajándékba, éjjelig. És hogy természeti zaj is legyen: amikor esik az eső, úgy dörömböl a hullámbádog tetőn, ami alatt egyébként is megfullad az ember, hogy üvöltve se lehet beszélgetni, s amikor nincs eső, akkor a kabócák hangjától süketülsz meg – de az legalább nekem kedves. Szóval mit mondjak: ilyen zajszennyeződésben soha életemben nem voltam, és nem is leszek [többé], ezt ígérhetem [...] (E-mail levél Kücsán Józsefhez, 2007. július 9.)¹⁶

„Ebéd után alvás helyett... naplórás, mert az asztalos megint a falcolóval dolgozik. Olyan, mintha a testemből marná ki vele a húscscafokat. Döbbenet! Ezt a zajártalmat, ami itt Vietnamban ér... elképzelni sem tudtam volna korábban. Nem elég, hogy hangos Hanoi, hangos BMT,¹⁷ de még hangos a falu is – sőt, egyelőre ez a lehangosabb! Ennél még a Mártírok útja¹⁸ is csöndesebb és jobb!” (Naplóbejegyzés, 2007. július 4., Ea Hiu)

„Reggel 8-kor a gépbe ülök. Előtte megtárgyaljuk H-val az itteni zajszennyezést. Az asztalos gépekkel dolgozik, de szól mellette a rádiója. Idebent felkapcsolták a gyerekek a TV-t. A jackfruit¹⁹ fa alatt „jó kávézáshoz szól a rádió”, mellette a konyhában bömböl a zenegép, fent a falon a kőművesek rádiója... Ehhez vedd még a hangosbeszélőt, ami nálunk

16 Köszönettel tartozom kedves barátomnak, hogy egykori levelezésünket megőrizte, adatbázisban „archiválta”, s ezzel hozzáférhetővé tett számomra egy, a pillanat hatását tükröző, rég elvesztettnek vélt fontos információforrást. Egyben köszönetemet szeretném kifejezni Nagy Károly Zsoltnak, hogy a közönséges halandók számára megnyithatatlan régi adatbázist fáradságos munkával hozzáférhetővé tette számomra.

17 Buôn Ma Thuột, Đắc Lắc tartomány fővárosa.

18 Ma: Margit körút, az egyik lehangosabb és leglégszennyezettebb budapesti főút, a Széll Kálmán (egykor Moszkva) tértől a Margit híd budai hídfőjéig.

19 *Artocarpus heterophyllus* (vagy *A. heterophylla*) [angol „jackfruit”, francia „jacquier”]: Dél- és Kelet-Ázsiában őshonos, az eperfafélék családjába (Moraceae) tartozó „kenyérfa” féle.

ugyan ma reggel már végre nem szólt, de a 2 szomszéd hangszóróról azért ide-hallik, és az iskolából vagy a focipályáról (mert most fociszezon van) idehallatszó zenét és kihangosítást... Hát ennyit a természetközeli brú kultúráról!” (*Naplóbejegyzés, 2007. július 6., Ea Hiu*)

Ezek között a körülmények között egyáltalán nem csoda, hogy hamarosan elérkezett – a terepmunkáról szóló irodalomban jól ismert – első hullámvölgy: „Reggel 5-kor (vasárnap!) a bömbölő hangosbeszélőre ébredtek. Kezdek depressziós lenni. [...] A bezártság vagy legalábbis az erősen korlátozott mozgásszabadság, az egyhangúan és lassan telő idő, az események, ahol résztvenni lehetne és a spontán emberi kapcsolatok hiánya teljesen lebénít. Ez fogság, nem terepmunka! Reználnáltn veszem tudomásul, hogy 18 évvel ezelőtt szabad voltam, most meg nem, és hogy nemcsak mostani összehasonlításban, de *sub speciae eternitatis* is romantikusan szép egy évet töltöttem el a brúk között, ami soha többé nem fog visszajönni már. Itt az első hullámvölgy. Egy hét elég lett ahhoz, hogy tele legyen a hócipőm mindennel.” (*Naplóbejegyzés, 2007. június 17., Ea Hiu*)

Ekkor, egy elkeseredett pillanatomban „nemes bosszú” fogalmazódott meg bennem: „Naplóírás után aztán, felbőszülve a csiszológéppel dolgozó asztalos által keltett zajtól, hirtelen ötlet pattan ki az agyamból: felvesszük magnóra a zajforrásokat, hozzá rendeljük a fényképeket, és „hangosfilmet” csinálunk a terepmunka körülményeiről! Az ötletet az adta, hogy a múltkor H még a *Kütt* szertartásról show-t csinált, amelynek nagy sikere volt. Nosza rajta: felvesszük H kis ketyeréjével a csiszológép hangját (ehhez nem kell az én jó flash-micróml), pokoli, jól visszaad mindent. Majd további fényképeket válogatok: hangosbeszélő, bádogtető (gyorsan lefényképezem, ehhez majd hozzá kell rendelni egy esős fényképet kivülről + a hangját, amikor dörömböl a tetőn), TV, csettegő, most jut eszembe: kabócák, motorbicikli! És ki tudja még, mi jön ehhez hozzá? Az ötlet persze szép, de rengeteg időt elvesz a fotók összekeresése, a hiányzók megcsinálása, a powerpointos [... szöszmötölés], pedig még meg se tanultam, majd BMT-ben... (*Naplóbejegyzés, 2007. július 10., Ea Hiu*) . (16. kép)

Ki gondolta volna, hogy a „ki tudja, még mi jön” jeligére egy nappal később akár humorosnak is felfogható újabb csattanós példát tudok felhozni: „Végre eljött az avokádó szezon. Néhány nap óta folyamatosan érnek, illetve potyognak le, még fél éretten – most már végre nem a bádogtetőre, amióta egy nap H nagy dühösen felmászott a tetőre, és letörte azokat az ágakat, amelyek miatt, illetve az amelyeken termő, idő előtt lepotyogó gyümölcsök miatt nem tudunk korábban aludni. Ennek már majdnem vége, bár épp tegnap du. egy kb. 40 dkg-s példány ébresztett fel az álmomból, amint bombarobbanásszerűen hullott a tetőre. H be is gyűjtötte rögtön...” (*Naplóbejegyzés, 2007. július 11., Ea Hiu*)

Koncentráljunk most már kizárólag a hangszóróra, és a vele folytatott küzdelmünkrel! (17–18. kép)

„Jó reggelt, már akinek jó – a bűdös tetves k[...] anyját. Reggel ¼ 6-kor megszólal szokás szerint a [...] hangszóró, élő ember nem marad mellette nyugton. Akármit is csinálók, bebújik a bőröm alá, behatol a legrejtettebb magánszférába, átítat, impregnál, nincs menekvés! A rendszer utolér, akárhol vagy. Ez jusson eszedbe életed végéig! Tudd, hogy akármit is teszel, a 'big brother' figyeli, lát, és ellenőriz téged! Pedig azt hiszed, már új idők új szelei fújnak, legalábbis a *đôi mới*²⁰ ezt jelentené. De nem.” (*Naplóbejegyzés, 2007. április 22., Ea Hiu*)

„Ma reggel a hangosbeszélő másfél óráig üvöltött. Elhatároztam, többet nem írok róla, nem panaszkodom, tudomásul veszem. De nem lehet. Legalább még egyszer le akarom szögezni, magamnak, hogy megnyugodjak, ez egyszerűen elviselhetetlen! Bármit nevetve kibí-

²⁰ Vietnami „peresztrojka”, ld. 5. lánjegyzet.

rok a terepmunka úgy nevezett nehézségeiből. Nem zavar a fárasztó fizikai munka, a mosdatlanság, a bogarak, a kényelem hiánya, az „éhezés”, a szomjúság, még a rendőrök örökös ellenőrzését is el bírom viselni. De ezt, hogy reggel bömbölve betör a lelkembe a hangosbeszélő és a kommunista propaganda, egyszerűen kibírhatatlannak érzem! Tegnap este erről beszélgettünk hármásban. Kint ültünk a ház előtt, hűsöltünk, amikor du. 5-kor megszólalt. (Napi kétszer egy óra, 5-től 6-ig H szerint, de ma a reggeli szeánsz másfél óráig tartott.) És figyeltük, a hátunk mögül, kb. 2 mp eltéréssel, ugyanaz a szöveg jött vissza visszhangban. Vagyis kb. 200 m-re ide már egy másik megafon van! A miénk a *xã* adóvevőjéről üvölt, a másik kb. az iskolától jön vissza... Nem igaz, hogy a kávé ára, a kínai tőzsde, a magyar-viet kapcsolatok (mert tegnap este épp Q mondta, hogy megint valami magyar nagykutya látogatott ide), vagy pláne a hazafias dallamok oly fontosak lehetnek, hogy emiatt reggel 5-kor valósággal ki kelljen esni az ágyból! De hát „ez van”, ezt kell szeretni (vagy gyűlölni). Viszont egyre erősebb bennem az elszánás: ezt fel fogom gyűjteni. Micsoda cím lenne egy könyvhöz: „És a megafon megszólal...Nem menekülhetsz! Élet a vietnami hegyvidéken.” Mindez előhozta húsz évvel ezelőtti emlékeimet Khe Sanhból, ahol szintén ezzel volt a legnagyobb bajom – csak hogy akkor még a tűrőképességem valahogy nagyobb volt, vagy fiatalabb voltam és nem voltam ennyire fáradt.” (*Naplóbejegyzés, 2007. április 24., Ea Hiu*)

A tervet tett követte, amely amúgy is szerves részét képezte a falubeli „modernitás” feltérképezésének. Interjújt készít(h)ettünk a körzet propaganda-főnökével, TNT elvtársal, akitől megtudtuk „hogy mindösszesen 2 éve vezették be ezt az egész átkozott hangosbeszélő rendszert ide, s hogy 20 helyen 40 hangszóró van össz-visz.” (*Naplóbejegyzés, 2007. július 4., Ea Hiu*).

Röviddel ezután meglátogathattuk a helyi rádióstúdiót is. „Ott végre látok mindent, és megértem, hogy [az illető] tényleg nem csinál semmit: valójában technikus feladatot lát el. A Hanoi központi rádió adása a *tinh*-en keresztül lemegy egyenest a *huyệ*n-be, ahonnan, hogy jó minőségű legyen a hangszóróból sugárzott adás, URH-n küldik át (FM 98) mindenhova. Ő kinyitja a vevőt, bekapcsolja a szórót, és ugyanaz a program, ami a rádióban megy, tisztán hallhatóan szóródik szét itt... Akár a saját rádióját is rákapcsolhatná a hangszórókra, de akkor nem lenne tiszta az adás. Ezért van a közbeiktatott *huyệ*n központ: tehát a hanoi + a *huyệ*n hírek, adás tőle teljesen független, ő csak a közvetítő. Van még egy csatornája, a *xã* számára. Erre egy mikrofon van kötvé, s ha ilyen hír van, a *xã* vezetők odaadják neki a hírt, és ő beolvassa azt egyszerűen. És a szórón 8 csatorna van a 12 falunak, és faluk, nem pedig hangszórók szerint kapcsolja ki az egészet. Tehát amikor reggel nem szólal meg itt, akkor egész Camblo/ Cam Lộ-ban (+ Hướng Tân + Buon Jat B)²¹ nem szólal meg...(*Naplóbejegyzés, 2007. július 24., Ea Hiu*) (19–20. kép)

A hangszóró, s az általa gerjesztett zaj egyébként megosztotta az embereket. Bár az ilyen „ideológiai” kérdésekről általában nem szoktak nyilatkozni, s a vázolt okok miatt magam sem nagyon mertem kérdezni őket, bizalmas beszélgetés során többen is megvallották, és nemcsak helyi brúk, hogy kibírhatatlanul zavarja őket: „Reggel 5-kor kiesek megint az ágyból a k[...] hangosbeszélő miatt. Elviselhetetlen, szinte depressziós vagyok tőle. De ígérem: többet soha nem említem. A témához még csak annyit, hogy reggel H mondja, hogy a rendőrfőnöknővel való beszélgetéskor [...] ezt is előhozta, aki maga is bevallotta, hogy gyűlöli és szenved tőle, mert az ő háza mellett is közvetlenül van egy

21 Camblo/ Cam Lộ, Hướng Tân, Buon Jat B: Ea Hiu járás/„rurális község” részei, amelyek közül az első kettő egykori Quàng Trj tartománybeli járásokra/„rurális községekre” utal, ahonnan a brúkat áttelepítették; Buon Jat pedig az a rhade falu, amelyik befogadta őket. Ennek két részét A és B betűvel jelölik napjainkban.

hangosbeszélő... De nincs mit csinálni, mert a propaganda-minisztérium még a belügynél is fontosabb a hierarchiában!” (*Naplóbejegyzés, 2007. június 16., Ea Hiu*)

„Vacsora előtti beszélgetésnél a fa alatt SL, amikor meghallja, hogy odaszólok a hangosbeszélőnek »câm/im môm« (= »fogd be a pofád!« vagy »kuss!«), csak nevet és mondja: nekik ilyen nem szabad mondaniuk, mert azonnal becsukják érte őket. És mutatja a kezét a szokásos módon, »összebilincselve«. Ennek ürügyén ugyanazt mondja el, amit én is gondolok: hogy megkérdésük nélkül idetették nekik »a fülük elé«, hogy senki sem akarja, de nincs mit tenni ellene, és hogy a hangosbeszélő rákényszeríti őket, hogy odafigyeljenek rá, és hogy ez is az uralom egyik fajtája. Akkor most ehhez képest hogyan értelmezem azt, hogy vannak, akik reklamálják – sőt, hogy maga az ő lánya is középük tartozik!” (*Naplóbejegyzés, 2007. július 24., Ea Hiu*)

Merthogy valóban igaz, bármilyen meglepőnek is tűnjék, saját családján belül sem volt egyetértés e tekintetben: „Apropos, zaj és csönd. Ebéd előtt A [SL 19 éves lánya] ma megkérdi tőlem, hogy mi történt a hangosbeszélővel, hogy elhallgatott? És ellenkezőleg azzal, amit gondolnék, *szemrehányást tesz* miatta! Ő szereti hallgatni reggelente. Reklamálja a reggel 5 órai hangosbeszélőt!!! »Csúnya vagyok« – és nevet. [...] Hát ezt nem gondoltam volna: hogy valaki a csönd miatt tesz szemrehányást nekem.” (*Naplóbejegyzés, 2007. július 10., Ea Hiu*)

Ez azonban át is vezet bennünket a hangszóróval vívott, taktikai és stratégiai elemekben bővelkedő, hosszú távon egyértelműen vereséggel járuló küzdelmünkhöz. Elhatároztuk ugyanis, hogy összeköttetéseinken keresztül megpróbáljuk elintézni, hogy legalább reggel, a közvetlen mellettünk lévő hangszórót kapcsolják ki, hogy a késő éjjeli munka után ne kényszerüljünk kora hajnalban zajfüggönyre ébredni. A járásközpont irodái amúgy is üresek ilyenkor; munkatársai otthon, lakóhelyükön élvezik a megafonból áradó friss katonai zenét, híreket, reggeli tornát és más egyéb, léleknedesítő civilizációs javakat. Ahogy ez ilyenkor lenni szokott, a kérést némi ajándékadással nyomatékosítottuk a megfelelő helyeken.

Első nekifutásra nem várt siker koronázta erőfeszítéseinket: „Reggel 5-kor kipattan a szemem. És láss csodát! Tényleg nem szól a hangosbemondó. H már napokkal ezelőtt mondta: AK megígérte, hogy elintézi, reggelente kikapcsolják a *xã* épületén lévő szerkentyűt. Nem akartam elhinni, hogy megcsinálják, de lőn! Micsoda kivételezés, micsoda luxus! Az ideológia halála, a békés egymás mellett élés diadala! Felér egy valóságos forradalommal Vietnámban. Ide vezet a *đđi mđi*, elvtársak, jól vigyázzatok!” (*Naplóbejegyzés, 2007. június 23., Ea Hiu*)

De a boldogság tisztavirág életű volt. Őt nappal későbbi naplóbejegyzésem szerint „Reggel aztán megint beüt a ménkű. Megszólal újfent a hangosbeszélő! Nem tudom, mi történhetett, talán túl szép volt ez a néhány nap, vagy talán nem akarják a viet forradalom hősei, hogy boldog legyek? Azonnal depresszió-közeli állapotba kerültem (újfent): olyan hangos, hogy szinte háborús hangulatot teremt, hiába bújok be a hálósák alá, dugom be a fülem, utol ér és maga alá gyűr, leteper. Ez tényleg embertelen, kegyetlen. Ha kínozni akarsz embereket, csak szólaltasd meg. Amikor fél 7-kor végre elhallgat, majdnem sírva kelek ki az ágyból. Már tegnap is volt előszele ennek: akkor valami helyi, Ea Hiu-i hírt mondtak be, azzal kezdték, persze reggel 5-kor, de utána elhallgatott. Most viszont bög, ordít megint!” [...] Az esti hangosbeszélő-szeánsz során aztán kiderül: AH valószínűleg berúgott, vagy az emlékezete csak 1 hétig (?ugyan már, csak néhány napig) tartott, vagy ha programozni lehet, akkor rossz lukba dugta a csatlakozót. Most ugyanis

du. 5-és fél 7 között nem szól nálunk az *akán loa*²² Már csak röhögni tudok: holnap bizonyára megint erre fogunk ébredni reggel 5-kor, hogy aztán estefelé, amikor nem annyira fontos, »csend« legyen...» (Naplóbejegyzés, 2007. június 28., *Ea Hiu*)

Az események ezek után oda-vissza hullámoztak: a hangosbeszélő hol megszólalt, hol nem. Az okát soha nem tudtuk meg. Volt úgy, hogy megszólalt, de azonnali telefonhívásunkra újfent elhallgatott. Barátunk hol „elfelejtkezett” az ígéretéről, hol nem. Meg-megújuló diplomáciai erőfeszítéseinknek köszönhetően időnként úgy tűnt, sikerült elintézni, hogy elhallgattassák, de már egy hetes távollét a faluból is elég volt ahhoz, hogy visszaálljon a régi vilárend. Egy reggel aztán „a hangosbeszélő 4.45-kor kezdte el a reggeli tornát. Mint kiderült, H hiába telefonált, át kellett mennie. És kiderült, amit nem hittem volna: AH két tűz közé került! Még a múltkori egyezés után, amikor reggelente elhallgattatta kedvünkért a hangosbeszélőt, többen is elmentek panaszkodni a *úy ban*²³ elnökéhez, H elvtárshoz! Reklamálták, az „információ-hiányra” való tekintettel!!! Mintha nem lenne TV-je és rádiója mindenkinek itt! Úgyhogy most AH ugyan megint kihúzta a dugót, ezért tudtam „aludni” a felébredés után ½ 7-ig, de ki tudja, meddig fog tartani az egész! Tényleg eltorzult erre felé mindenkinek a lelki alkata: ezt a zajfüggőnyt reklamálni...” (Naplóbejegyzés, 2007. július 24., *Ea Hiu*)

Csak hogy még aznap „kiderül[t], hogy valójában nem az emberek panaszkodtak, hanem H a [tanács]elnök az, aki – amikor ügyeletes, és itt alszik – követeli meg a hangszórót. De az is lehet, hogy csak AH fél tőle, és olyankor magától bekapcsolja! Szóval megbeszéljük vele, hogy rugalmasan kezeli majd a dolgot: ha H ott alszik, bekapcsolja, különben nem. [...] Na, ½ 6-kor haza, akkor magnózik: felveszem a 6-os hírek szignálját-zenéjét, és várok a ½ 7-es katonai indulóra... ami nem jön, mert AH most kikapcsolja... Mint ahogy a dög kabócákat sem bírom felvenni: ahogy odamegyek egy fához, elhallgatnak, vagy, ami még rosszabb, egyszerűen elszállnak.” (Naplóbejegyzés, 2007. július 24., *Ea Hiu*) *Zajártalmak a terepen* című, tervezett hangosdia előadásom anyaga így egyelőre hiányos maradt egy darabig...

A megafon főnixként új meg új életre kelt a továbbiakban is, megzavarva testi és lelki békénket. „Ma reggel viszonylag kipihenten ébredek, reggel 5 óta amúgy is szól megint a k[...] hangszóró. És most reggel ¼ 8 van, még mindig szól, a kötelező másfél óra helyett immár több mint 2 órája. AH valószínűleg elaludt a gép mellett... H mesélte, hogy amikor múltkor átment hozzám, az irodában aludt – miközben a saját rádiója (amiből ugyanaz szólt, mint ami tőle 5 méterre a hangszóróból ömlött a tájra) a legmagasabb hangerőre volt felcsavarva... Tényleg deformálható az emberiség. Meg is érdemi, hogy deformálják, ha ilyen. [...] Végül is 10.30-kor állt el a hangszóró! Nyilván nyitva felejtette, vagy nem volt ideje visszajönni, elzárni...” (Naplóbejegyzés, 2007. augusztus 1., *Ea Hiu*)

Az ilyen pillanatokban egy váratlan csönd, meghitt beszélgetés, csendes egyedüllét gyógyírszámba megy. Szerencsére ilyenben is volt – nagy ritkán – részünk: „[...] gyönyörű holdvilág és végre néma csend volt, SL utolsó napját tölti BMT-ben, tanulással és ivással. H-val kiraktuk a kisasztalt az épületünk elé, leoltottunk minden villanyt, és úgy beszélgettünk vagy egy órát. A háttérben a kambodzsai határon hatalmas villámok és vöröslő égálja, minálunk nappal rekkenő hőség, estére kellemesen lehűlő, gyönyörű, teliholdközeli este, tücsökciripeléssel és kutyaugatással a távolból. Istenem, milyen más, ha nincs zaj! Dolgozni is más volt így, egész nap, meg este pihenni is más. Ha nem is ideális, de mégis, végre békés hangulat.” (Naplóbejegyzés, 2007. július 27., *Ea Hiu*)

22 A hangosbeszélő félig brú, félig vietnami neve. *Akán* = brú osztályozó szó („classifier”) kisebb dolgokra és állatokra; *loa* = vietnami „hangszóró”.

23 *úy ban nhân dân* = „Népi Bizottság” (angolul: People’s Committee), kb. a járási tanács.

Persze a csönd viszonylagos. Leginkább az esőnek köszönhattük, ha a hangszóró elhallgatott. Időközben ugyanis beállt az esős évszak. Ilyenkor napokra megáll az élet Ea Hiu-ban. Az emberek visszahúzódnak a házaikba, senkinek sincs kedve kimenni, nem lehet dolgozni. Az eső hol egyhangúan szemerkél, hol zuhog, mintha dézsából öntenék, a környezet meghatározó zaja az esőcseppek monoton kopogása a földön, a faleveleken és a hullámbádog háztetőn. (21. kép) „Ébredni egyébként későn ébredtük és keltünk, 7.30-kor. Nem volt hangosbeszélő – az esőben AH egyáltalán nem jött dolgozni, sehol sem szól a hangszóró! Mert az eső, az bizony zuhog. [...] Úgyhogy »aratás«! Magunk vagyunk és »csend« van. Azért csak idézőjelben, mert a tetőn úgy kopog, hogy beszélgetni csak kiabálva lehet(ne). Marad tehát az elmélyült munka...” (Naplóbejegyzés, 2007. augusztus 3., Ea Hiu)

„^{3/4} 8-kor ébredünk. Egész éjjel esett, és most is zuhog, vigasztalanul. [...] A hangosbeszélő is második napja néma. Legyen is!” (Naplóbejegyzés, 2007. augusztus 4., Ea Hiu)

Ahogy elállt azonban, a püünkösi királyságnak azonnal vége lett. Ekkora már átköltöttünk az időközben felépült új házba (22–23. kép), amelynek a trópusokon szokásos hosszú és nagy szellőzőnyílását – ahol a levegővel együtt a hang is szabadon beáramlik – asszisztensem deszkával fedte be. Ám minden hiába! „Hiába zárta le tegnap H deszkával kívülről a szellőzőrácsot, a hangszóró így is ránk ront hajnali 5 órakor és kivédhetetlenül felébreszt bennünket. Ez a fiú tényleg a rendszer produktuma, mondja H, és igaza van. Ha már neki fel kell kelnie minden nap reggel 4-kor, hát ő is felébreszt, kegyetlenül és konokul mindenkit! A lényeg: semmiféle emberi jogod, privát szférád ne legyen, a rendszer kívülről-belülről impregnáljon. Akár akarod, akár nem, bejön a házadba utánad, és mint egy *Panoah*,²⁴ belebújik a testedbe, és belülről zabál fel. Pedig már nem is demokráciát követelnek, csak egy kis emberséget. De nincs. »Jaj a legyőzötteknek!« K-nak még ebédkor mondom, hogy [...] AH jól kibabrált velünk, ígérete ellenére. Felhívja. Végül H már csak azt kéri tőle, hogy legalább halkabban bömböltesse... Erre az esti 5 órás szeánsz elmarad... Ki érti ezt? És mi lesz holnap?” (Naplóbejegyzés, 2007. augusztus 11., Ea Hiu)

Aztán kis idő múlva a cérna el is szakad. „Vasárnap van, ilyenkor még az Úristen is megpihent. De a hangszóró, az bezzeg nem! A forradalom napja van (1945, *Việt Minh*). Reggel 5 óta üvölt 100000 decibelen, fröcsköl, zúdítja rám a propagandát, a zenének nevezett zajförmédvényeket, majd előben közvetíti a HCM [*Hồ Chí Minh*] ékesszólási versenyét. Az 1950-es évekbeli vagy háborús filmekben szoktam ilyesmit látni-hallani. Hiába van becsukva minden ajtó-ablak, szinte kiesek az ágyból hajnalban. Tehetetlen dühömben most először elragadtatom magamat H előtt, és ököllel verem a falat. Nem tehetek róla. Én is ember vagyok, nem bírok mindig uralkodni magamon. Ez tényleg állatkinzás. Ezt tényleg azért találták ki, hogy – mint *mpaq* T mondta egykor – megund egy idő után, és inkább beadd a derekad, mintsem, hogy állandóan hallgassd. De most már sokadszor figyelem meg: ezzel az egész reggel el van szűrva. Hiába kelek fel az otthoni menetrendhez képest szokatlanul korán, ebédig épp, hogy össze tudom szedni magam a koránkelés okozta sokk után. Úgy veszek megint nemes bosszút, hogy kimegyek, és magnóra rögzítem ezt a zajförrást is, most már sokadszorra. Itt jól hallható HCM [*Hồ Chí Minh*] neve, meg a Vietnami Szocialista Köztársaság neve. Ez a „legpropagandább” felvételem – hogy döögölne meg mindenki bele.” (Naplóbejegyzés, 2007. augusztus 19., Ea Hiu)

Pedig ekkorra már nagy változások körvonalazódtak előttem terepmunkámmal kapcsolatban. Mint ahogy 1985-ben, első utam vége felé az engem kísérő géppisztolyos rendőrök hada is egyenként széledt szét az idő előre haladtával, megunva a sok fáradtsággal

24 *Panoah*: a brú panteon talán legrettegettebb tagja, emberevő istenség, amely belebújik az áldozatába és elevenen falja fel. A ritka megszállottsági eseteket *Panoah* tevékenységének tulajdonítják.

és kevés örömmel együtt járó őrzésemet, úgy szép lassan itt is eltűntek mellőlem „kísérőim”. „Személyes titkosrendőröm” – akit pengeéles elméje, egyenessége és őszintesége miatt komolyan megkedveltem – egy „funkcióbeli” gyújtás után, ahol a kedvemért órákig tartotta a magnetofon mikrofonját, hogy közben fényképezni tudjak, megüzentek nekem, hogy „nem is gondolta volna, hogy ilyen fárasztó a mi munkánk”, s egyszer s mindenkorra magamra hagyott – jöllehet a távolból azért természetesen figyelemmel kísérte a munkánkat. Nem sokkal később a járás egyik vezetőjével beszélgetve őszinte meglepetésemre megtudtam, hogy gyakorlatilag már nem látták akadályát annak, hogy szabadon mozogjak. „Kérem tőle, ha ő nem jön, üljek-e mindig itthon, vagy mehetek-e végre egyedül? Hát persze, hogy mehetek! Legfeljebb vigyem magammal H-t! Ő csak azért jár velem, nehogy megszóljanak engem, vagy őt majd, a végén, amikor már elmegyek haza. És: inkább estefelé menjek el az emberekhez. Szóval itt az eredmény: a negyedik hónap végére mindenki belém fáradt. A baj csak az, hogy most már hiába mehetnék, nem akarok. Nincs időm! Most kéne még két hónap! Az egyik alatt kényelmesen befejezném a fordításokat, az utolsóban meg végiggyűjteném a hiányzó dolgokat... De ez nagy tanulság: ha időm van, mindenkit le tudok győzni! Még ezt a [... szigorúan szabályozott belbiztonsági] rendszert is – kivéve persze a hangszóróját! Mert az bizony továbbra is szól. Valószínűleg arról van szó, hogy AH fél, félti a munkáját...” (Naplóbejegyzés, 2007. augusztus 11., Ea Hiu)

Ekkorra értek be néprajzi megfigyeléseim és gyűjtéseim is. Rájöttem, hogy a ház körüli kávéskertben a *pīar rachūnh*,²⁵ egy bizonyos „funkció nélküli” szép virág – amit még 1980-as évekbeli terepmunkámból futólag ismertem Quảng Trĩ-ből, ahol a hombárokba, a learatott hántolatlan rizs tetejére tették bő termés esetén –, ami feltűnő sokaságban nőtt itt a kertben, valójában az irtásföldeken termelt „szárazrizsre”, illetőleg a rizsistennőre (*yīang Abonra*) való emlékeztést (*krōng sinho ayaq Abon*) szolgálja, „kegyeletből”. (24. kép) Ez a felfedezés lehetővé tette számomra, hogy a kávéskerti ültetvényes gazdálkodást párhuzamba hozzam az irtásföldi rizstermesztéssel, amely magyarázattal szolgált az ott (azaz a kávéskertben) termesztett növényekre és művelési módokra. „Ha jól belegondolok, itt, egymástól alig 200 méterre ott van a brú kultúra 200 éve. Ennek a végpontjait két dolog jelöli ki: balról a *pīar rachūnh*, mint Abon, jobbról a *xā* központ felől a hangszóró! Hirtelen jött ötlettel mondom is H-nak: akár az Ea Hiubeli kulturális változásról írandó könyvem címe is ez lehetne: „Rizslélek-virág és hangszóró” (Rice-soul plant and loud-speaker. Culture change in a resettled Bru community in the Central Vietnamese Highlands).” (Naplóbejegyzés, 2007. augusztus 22., Ea Hiu)

Eredmények ide, lazuló korlátok oda, az idő lassan mégis a végéhez közeledett. Utolsó bejegyzésem a hangszóróval vívott „szabadságharcról” szeptember 4-ről, a terepen töltött utolsó napról datálódik: „Áramszünetre ébredek. Egyrészt nem szól a hangszóró, másrészt viszont hiába kelek 5-kor, nem fogok tudni sokat dolgozni... Az akkumulátorom nem bírja tovább, mint 2 óra! Nekem meg egész nap hajtanom kéne. Ez az egész történet az áramszünetekkel és a hangszóróval akár a szimbóluma is lehetne az itt-létemnek, küzdelmeimnek, a rendszernek, az itteni valóságnak – s annak, hogy a rendszer végül is, hosszú távon, engem is bedarál, legyőz. Még a múltkor tárgyaltuk H-val, hogy minden

25 A Vương Hũu Lễ féle brú szótár (1997) *pīar chūnh* néven adja meg, *hoa mào gà* = „cockscomb” angol fordítással; ennek magyar fordítása az Országos László féle angol-magyar szótár (1974) szerint „taréjos bársonyvirág” vagy „kakastaréj amarant (Celosia)”. Vietnámi asszisztensem, aki a növényt jól ismerte, mert a vietnamiak ezt a növényt enni is szokták, *Rau dền*-ként adta meg, amelynek latin neve a Hanoi-ban 2004-ben kiadott, 250.000 szót tartalmazó vietnámi-angol szótár szerint szintén „Amaranth”. Az Amarant-félék általam ismert képei alapján nem kétségteljes, hogy a *pīar rachūnh* tényleg közéjük tartozik, de közelebbi meghatározása egyelőre nem lehetséges a számomra.

túljutottam, mindent legyőztem, mindenkit kifárasztottam, beengedtek oda, ahova senki nem jöhet be, ám egy dolgot mégsem sikerült elérnem: hogy a hangszóró elnémuljon! A rendszert még én sem tudom legyőzni.

Az áramszünet [amire mostani írásomban hely híján nem volt mód kitérni, VG 2015] dettó ugyanez. Mindig akkor alszik ki a villany, amikor nekem kéne. Még szerencse, hogy számítok rá, és [...] soha nem használom az akkumulátort: mert soha nem tudom, mikor lesz rá szükségem. De így is: ezekkel az áramszünetekkel az embernek az az érzése, hogy a rendszer a kénye-kedve szerint játszik velünk. Mindig akkor, és annyi időre kapcsolják ki az áramot, amennyire és amikor ők akarják, mintegy éreztetvén velünk, hogy tőlük függünk, hogy nekik csak egy mozdulatukba kerül és a »csapot« bármikor elzárhatják. Ezt sem előre bejelenteni, sem megindokolni nem kell, szuverén joguk, magyarázattal, bocsánatkéréssel nem tartoznak. Örülünk, hogy egyáltalán máskor *kapunk* áramot.” (Naplóbejegyzés, 2007. szeptember 4., *Ea Hiu*)

EPILOGUS

Próbáljunk most a primér eseményektől és az általuk kiváltott érzelmektől eltávolodva, utólag, kellő távolságról tekinteni az itt bemutatott tényekre!

Az 1980–90-es évek „reflexív fordulata” (nem beszélve most annak túlhajtasairól) ellenére sem gondolom, hogy saját „szenedéseim” története, „a szegény kisgyermek panasza”, „auto-etnográfiam” bármilyen mértékben is fontos vagy releváns lehetne az olvasók számára. A mottóban idézett La Rochefoucauld maxíma amúgy is óvatosságra kell, hogy intsen bennünket minden tekintetben. Emlékszem, egy terepmunkám során írtam le magamnak a naplómbe, hogy „amikor hazaérek, senkit sem fog érdekelni, mennyit szenvedtem ezekért az eredményekért. A kérdés az lesz, hogy milyen eredményekkel tértem haza és hogy abból mit fogok megírni.”²⁶ Teljesen egyetértek azzal a felfogással is, hogy „a terepnapló [...] nem kiadásra szánt írás, mégha meg is jelentek ilyenek. Nem a nagyközönségnek szól, hanem önmagunknak. A terepen segít kibeszélni magunkból a napot, utólag a feldolgozásnál pedig segít elrendezni, értelmezni a gyűjtött anyagot. [...] akárhogy is nézzük a terepnapló énközpontú, pont az a funkciója, hogy az ember egész nap háttérbe szorítja magát [...], másokra figyel, minden idegszálával próbálja felfogni, megérteni, megérezni nem csak, amit a többiek mondanak, hanem azt is, amit éreznek, gondolnak. És a terepnaplóban mindezt zsémbeskedve, türelmetlenül, idegesen, elkese-redetten kibeszéli magából, hogy másnap képes legyen újra felkelni és figyelni másokra. A terepnapló bejegyzés *nem* a jelenség elemzése [...] *nem* a közösségről] szól, hanem a kutatóról” (Landgraf Ildikó email levele VG-hez, 2015. január 31.).

Ha a fentiekben mégis nyíltan vállaltam a személyes hangot, a – meglehetősen szokatlan – kitárulkozást, annak oka volt. Úgy gondolom, vagy legalábbis azt remélem: ez az írás nem csak rólam szól. Mégcsak nem is azokról a testi-lelki megpróbáltatásokról, amelyek

26 Ezt a bejegyzést sehogy sem találom, lehet, hogy még pápua-új-guineai utam során írtam le – emlékezetemből rekonstruáltam.

egy terepmunkával – bárhol is végezzük azt – szükségszerűen együtt járnak.²⁷ Hanem rajtam és a velem törtéteken keresztül, azok tükrében mindenekelőtt arról a társadalomról, azokról a politikai-ideológiai-gazdasági-társadalmi viszonyokról, amelyek között a brúk (és vietnamiak) élnek ma Vietnámban. Ha ilyen szemüvegen keresztül olvassuk a fentieket, nyilvánvaló, hogy a zaj, mindenekelőtt az ideológiai zaj, és annak eszköze, a hangszóró, hatalmi fegyver, *agency* [hatóerő], amelyet elsősorban a brúknak és a velük együtt lakó vietnamiaknak kell elviselniük – nem nekem. A történet tehát nem elsősorban az én, hanem inkább az ő tűrőképességükről szól.²⁸ A dolgok természetéből fakadóan azt a módot, ahogy ők mindehhez alkalmazkodnak, ahogy ők erről vélekednek, bemutatni, elemezni nincs módom. Végso megközelítésben tehát a hangszóró rajtam, önmagamon túlmutató eszköz, amely lehetővé teszi a számomra, hogy olyasmiről beszéljek, amelyről másképp nem tudok: vagy azért, mert nem illik, vagy azért, mert nem lehet. *Sapienti sat.*

POST SCRIPTUM

Naplóbejegyzéseimet újra olvasva mindent értek és mindennel egyetértek ma is, amit írtam/gondoltam. Egyetlen dolgot nem értek: miért hittem, hogy a rendszer lényegéhez tartozó hangszórót valaha is el fogom tudni némíttatni, és hogyhogy nem félttem attól, hogy a rendszert kényszerből működtető helyieknek bajuk eshet abból, hogy erre rá próbálom bírni őket?

SZAKIRODALOM

DAVIES, James – SPENCER, Dimitrina (eds.)

2010 *Emotions in the Field. The Psychology and Anthropology of the Fieldwork Experience*. Stanford University Press, Stanford.

GUÉRIN, Mathieu – HARDY, Andrew – NGUYỄN Văn Chính – STAN Tan Boon Hwee

2003 *Des montagnards aux minorités ethniques. Quelle Intégration nationale pour les habitants des hautes terres du Viet Nam et du Cambodge?* L'Harmattan – IRASEC.

HAGE, Ghassan

2010 *Hating Israel in the Field*. In: Davies, James – Spencer, Dimitrina (eds.): *Emotions in the Field. The Psychology and Anthropology of the Fieldwork Experience*. Stanford University Press, Stanford, 129–154.

27 Az, hogy kit mi zavar a terepmunka során, természetesen amúgy is rendkívül szubjektív, az egyén pszichológiájában, múltjában, szocializációjában és más tényezőkben rejlő dolog: a megszokott koszt, a tisztaság, a magánélet hiányától a honvágyig, a „bogaraktól” való félelemig, vagy épp az „elviselhetetlenek” tartott zajig terjed.

28 Ami a reggel 5 órai kelést és a vele együtt járó hangosbeszélőt illeti, a brúk számára nyilván könnyebben volt elviselhető, mint a számomra, hisz ők amúgy is napfelkeltekor kelnek és napnyugtakor (vagy kevéssé utána) fekszenek – szemben velem, aki éjjel 1–2–3 óráig dolgoztam a fordításokon. A számukra tehát a kialvatlanság nem, csak az ideológiai zajfüggöny volt/lehető zavaró.

HARDY, Andrew – NGUYỄN Văn Chính

2004 Gérer la 'question ethnique' sur les hautes terres: un exercice d'équilibriste. In: Doyet, Stéphane – Tréglodé, Benoît de (dir.): *Việt Nam contemporain*. Les Indes Savantes – Institut de Recherche sur l'Asie du Sud Est Contemporaine, Bangkok–Paris, 383–432.

HICKEY, Gerald Cannon

1982a *Sons of the Mountains. Ethnohistory of the Vietnamese Central Highlands to 1954*. Yale University Press, New Haven and London.

1982b *Free in the Forest. Ethnohistory of the Vietnamese Central Highlands, 1954–1976*. Yale University Press, New Haven and London.

1993 *Shattered world: Adaptation and Survival among Vietnam's Highland Peoples during the Vietnam War*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.

2002 *Window on a War: an Anthropologist in the Vietnam Conflict*. Texas Tech University Press, Lubbock, Tex.

NGUYEN Trac Di

é. n. *Cuộc Di Dân Sác-Tộc Bru Tu Quang-Tri vào Darlac*. [A brúk áttelepítése Quang Triből Darlac-ba.] Bộ Phát Triền Sác Tộc An Nhanh, Saigon.

SALEMINK, Oscar

2003 *Enclosing the Highlands: Socialist, Capitalist and Protestant Conversions of Vietnam's Central Highlanders*. Kézirat.

VARGYAS Gábor

2006 „Lefelé jártak?” Kapcsolattartó beszédaktusok Lészpeden. A moldvai csángók „beszédnéprajzához”. In: Ekler Andrea – Mikos Éva – Vargyas Gábor (szerk.): *Teremtés. Szövegfolklorisztikai tanulmányok Nagy Ilona tiszteletére*. (Studia Ethnologica Hungarica, VII.) L'Harmattan, Budapest, 325–353.

2008a *Dacolva az elkerülhetetlennel. Egy közép-vietnami hegyi törzs, a brúk kultúrája és vallása. (Válogatott tanulmányok.)* (Kultúránk keresztútján, 8.) L'Harmattan, Budapest.

2008b „Walking Downwards?” Phatic Speech Acts at Lespezi. On the Ethnography of Speaking of the Moldavian Csángós. In: Ilyés, Sándor – Peti, Lehel – Pozsony, Ferenc (eds.): *Local and Transnational Csángó Lifeworlds*. Kriza János Ethnographical Society, Cluj–Napoca, 265–283.

VƯƠNG Hữu Lễ

1997 *Từ Điển Bru-Việt-Anh. / Saráq Parnai Brũ-Yuan-Anh. / A Bru-Vietnamese-English Dictionary*. Nhà Xuất Bản Thuận Hóa, Huế.

WANDEL, Jens

1997 Development opportunities and threats to ethnic minority groups in Viet Nam. In: McCaskill, Don N. – Ken Kampe (eds.): *Development or Domestication; Indigenous Peoples of Southeast Asia*. Silkworm Books, 470–487.

IAR MEGAFONUL URLĂ... NU AI SCĂPARE!
NOTE PERSONALE DESPRE MUNCA PE TEREN

În lucrarea de față autorul abordează un aspect mai neobișnuit al muncii sale pe teren pe teritoriul bru din 2007, poate cel mai dificil aspect pentru el: poluarea sonoră de fiecare zi, cauzată de amplasarea difuzoarelor în sat. Însumându-și notițele păstrate sub formă de jurnal, el arată sentimentele sale provocate de difuzor ca „forță activă” (agency), totodată – considerând difuzorul o metaforă – are posibilitatea de a face referire la acele relații politice–ideologice–sociale, în care trăiesc vietnamezii și populația bru astăzi în Vietnam.

YOU CANNOT ESCAPE, THE LOUDSPEAKER HOWLS!
PERSONAL NOTES ON FIELDWORK

In his article the author discusses an unusual and hitherto rarely discussed fieldwork problem experienced among the Bru in 2007: everyday noise pollution caused by loudspeakers introduced into the village recently. Using his diary entries he shows the intense emotions this agency rose in him; however, considering loudspeakers as a metaphor, it is also possible for him to hint to the political-ideological-social circumstances in which Bru and Vietnamese must live today.

KÉPEK

1. Járásközpont

2. Megbeszélés a pártirodán

3. A hangár, ahol laktunk

4. Hegyvidéki stílusú ház

5. A konyha és ciszterna

6. A nagymama és a lányok háza

7. Vikendház a halastónál

8. Az épülő új ház

9. A hullámbádóg tető felrakása

10. Mosogatóra váró edények

11. Zenés reggeli torna az iskolában

12. Motormosás a konyha előtt

13. Asztalosműhely az ablakunk előtt

14. Az asztalos csiszoló-marógéppel dolgozik

15. Családi TV-nézés ebéd közben

16. Asszisztensem magnóra veszi a kezében tartott kabóca hangját

17. Hangszóró

18. Az elromlott hangszórót azonnal megjavítják

19. A járási propaganda iroda, benne a rádióközponttal

20. Faluhatárt elválasztó „diadalkapu”

21. Kilátás esőben az új házból

22. Az új ház

23. Átköltöttünk az új házba

24. Házigazdám anyja a rizslélek-
virág előtt

